

Prikazi i osvrta / Reviews

MARTIN HEIDEGGER – KRITIČKI UVOD

Peter Trawny (prir.), Martin Heidegger – eine kritische Einführung, Rote Reihe Klostermann, Frankfurt am Main 2016., 182 str.

Knjiga *Martin Heidegger – kritički uvod*, koju je priredio Peter Trawny, sastoji se od Uvoda i pet dijelova (»Fakticitet« života, Smisao bitka, Povijest bitka, Bit tehnike, Učinci), a završava s *Biografskim podatcima u historijskom kontekstu, Literaturom za daljnji studij te Kraticama i popisom naslova*.

Uvod, svojevrsno kritičko uvođenje u Heideggera, pri čemu to kritičko znači rastaviti, odvojiti, praviti razlike koje završavaju odlukom, Trawny započinje poznatim sloganom koji je sam Heidegger izabrao za svoje cjelokupno djelo: »putovi – ne djela« (»Wege – nicht Werke«), a koji je trebao upozoriti da je riječ o otvorenom karakteru njegova mišljenja. Plural putovi upućuje na to da Heideggerovo mišljenje ne poznaje jedan jedini put koji se dovršava u nekom djelu. Od proizvedenoga djela važnija je njegova izvedba, hod mišljenja koje je na putu. Trawny u svezi s tim zaključuje: »Za takvo shvaćanje filozofije nema izvjesnosti da njezini putovi vode istini. Naprotiv, filozofija koja je na putu može zalutati. 'Šumski putevi' jesu vrsta 'krivih puteva, stranputica'; oni besciljno završavaju u šumi. 'Znakovi na putu' jesu točke orijentacije na takvim putovima« (Trawny: 7, 8). Nije lako naći svoj put, posljedica čega su stranputice. Upravo to da se u mišljenju može griješiti jest razlogom jedne od ljutnji koje stalno izazivaju Heideggerovo mišljenje. Suprotno takvu shvaćanju, u mogućnosti zablude Heidegger vidi najveću potvrdu mišljenja. Trawny navodi Heideggerovu misao iz *Crnih bilježnica*: »Dubina filozofije mjeri se – ako je to mjerenje – prema njezinoj snazi za zabludu« (Heidegger: *Cjelokupna djela /Gesamtausgabe – GA/ 95¹, Razmišljanja VII*).

Osim dakako Husserla, Heideggerova učitelja, ni jedan njemački filozof prošloga stoljeća nije imao toliko značajnih učenika (npr. H.-G. Gadamer, K. Löwith, H. Jonas, H. Marcuse, H. Arendt i dr.) kao Heidegger, koji se upuštao i u filozofijsku raspravu i izmjenju misli s drugim filozofima, primjerice s Ernstom Jüngerom, Maxom Schelerom i Karlom Jaspersom. Nakon rata povezo se u Francuskoj s Jea-

¹ *Überlegungen VII–XI, Schwarze Hefte 1938–1939*. Hrsg.: P. Trawny, Frankfurt a.M. 2014.

nom Beaufretom i pjesnikom Renéom Charom. Heidegger je često naglašavao da svaki mislilac ima samo jedno pitanje, a kad je riječ o njemu, to je *pitanje o smislu bitka*. »Pitanje o bitku« (Trawny ga stavlja pod navodne znakove) Heidegger označuje kao egzistencijalno pitanje i pitanje života. Eksplicitno odbija da se njegovo mišljenje određuje kao filozofija egzistencije ili filozofija života. No recenzija nije mjesto da se ulazi u polemiku s autorom. Trawny upućuje na mijenu Heideggerova mišljenja od tubitka, nakon *Bitka i vremena*, k bitku samom, da bi se odatle vratilo *životu* tubitka. U misli o zgodi sredinom 1930-ih godina Trawny vidi *radikaliziranje* odnosa bitka i vremena u Heideggerovu mišljenju. U njoj vidi vezu Heideggerove misli o »nadvladavanju metafizike«, koja vodi k pojmu destrukcije ranih 1920-ih godina, s faktičnim životom u totalnoj državi Trećega Carstva i nacionalsocijalizmom. »S izlaskom iz svijeta koji je zaboravio 'bitak' nalaže 'Nijemcima' još jednom sasvim drukčije započeti sa samom poviješću« (str. 13). Pod prijetnjom propasti toga naloga zbog propasti Hitlerove politike Heideggerovo se mišljenje, smatra Trawny, gubi u napadima na one koji su to propadanje potpomogli. Glavne su žrtve toga procesa, po njemu, Židovi, odnosno »svjetsko židovstvo«. To je, najblaže rečeno, radikalna, čak nije pretjerano reći ubitačna kritika Heideggerova mišljenja. Odlomci koje Heidegger posvećuje svjetskom židovstvu, smatra Trawny, »najstrašniji« su i »najgluplji« koje je mislilac napisao.

Problem jezika jedna je od bitnih tema Heideggerova mišljenja te ga stoga ni jedno uvođenje u njegovo mišljenje ne može ignorirati. Specifičnost Heideggerova jezika jest što riječima iz svakodnevnoga jezika daje novo i osebujno značenje. To počinje već s riječima »život« ili »zгода«, stoga se u pravilu stavljaju pod navodne znakove. Trawny smatra da nas Heideggerov jezik ne smije zavesti te da isto tako ne smijemo nekritički preuzeti njegove pojmove, unatoč tome što je neiscrpan izvor tvorbe pojmova.

Uvod je namijenjen čitateljima koji su spremni barem malo surađivati. Iako filozofija postavlja jednostavna pitanja koja se tiču svih ljudi, ona ipak zahtijeva doholicu i napor, no napor koji se višestruko nagrađuje, što »pripada najboljim investicijama koje su nam moguće«. S obzirom na opseg Heideggerova djela, ovo kritičko uvođenje u njegovo mišljenje nije moglo imati ambiciju da obuhvati sve njegove teme, već je bilo nužno učiniti izbor. Ako Heidegger nije ispunio Nietzscheov zahtjev da se jedan filozofski život učini vidljivim u Njemačkoj, može se, smatra Trawny, možda tvrditi da se njemačka povijest prošloga stoljeća najsnažnije manifestirala upravo u Heideggerovu mišljenju. »Tko hoće upoznati Heideggerovo mišljenje, neizbježno će se susresti s propastima te povijesti na tajnovit način« (str. 16).

Na početku *Fakticiteta života*, dijela knjige koji se bavi fenomenologijom i hermeneutikom, »prakšćanskom stvarnošću života« te Aristotelom i Platonom, Trawny citira misao Hannah Arendt iz korespondencije s Martinom Heideggerom:

»Dok je bilo jedva više od imena, ime je putovalo cijelom Njemačkom, kao glasina o tajnom kralju«.

U tekstu *Fenomenologija i hermeneutika* Trawny naglašava da nije jednostavno odrediti filozofske početke Martina Heideggera. Na Heideggerovo su mišljenje bitno utjecali, kako u *Cjelokupnim djelima* navodi Trawny, M. Luther, Aristotel, S. Kierkegaard i naročito E. Husserl. No Heideggerov filozofski početak hrani se, po Trawnyju, i mnogim drugim izvorima: W. Diltheyjem, O. Spenglerom, G. W. F. Hegelom, F. Nietzscheom, F. M. Dostojevskim, srednjovjekovnom filozofijom i novokantovcima, kao što je primjerice njegov učitelj Heinrich Rickert. Ni navedeni ne iscrpljuju sve one mislioe koji su na njega utjecali. Sam Heidegger imenuje dva bitna izvora svojega mišljenja: *fenomenologiju* i *hermeneutiku*. Već na početku 1920-ih uputio se u obje filozofske metode i škole. Pritom pod *fenomenologijom* i *hermeneutikom* nisu mišljeni nikakvi misaoni sadržaji, već način postavljanja i odgovaranja na filozofijska pitanja. Tako je »fenomenologija mišljenje koje se bavi pojavnim i njegovom pojavom« (str. 18). Trawny navodi Heideggerove misli o fenomenologiji, primjerice da je ona »apsolutna izvorna znanost ‘duha’ uopće« i da ne predstavlja život tijela, već život duha. U toj usmjerenosti na život duha Trawny vidi utjecaj čitanja Hegela i Diltheyja. Život, koji na početku 1920-ih godina tematizira Heidegger, jest *stvarno egzistiranje*. Egzistenciji pripada bitna nesigurnost i konačnost. Ne isključuju se život koji može zalutati i »pravi život«. Objektivne tendencije nalaze se u nesigurnosti života. Život ima »karakter neizvjesnosti«, koji se ne može osloboditi, štoviše mora ga uvijek iznova iskusiti. Pritom nije riječ o empirijskom pojmu iskustva. Po Heideggeru, iskustvo je određen *pathos*, ono nije stečeno, već je pretrpljeno. Trawny postavlja pitanje: »Ako je ‘iskustvo’ pravi pristup temeljnom fenomenu filozofije i ako filozof može govoriti o svojoj temi samo ako je i ‘živi’, onda mora biti postavljeno pitanje o ‘znanstvenosti’ filozofije uopće« (str. 20). Ako filozofija izvire iz stvarnoga životnoga iskustva, postaje dvojbena Heideggerovo odvajanje biografije i mišljenja. Poznat je Heideggerov stav da životopis mislioca nije važan za njegovo mišljenje. »Fakticitet, stvarnost, jest naslov za upletenost mišljenja i života« (str. 21). Dva bitna momenta te upletenosti u stvarnost jesu jezik i povijest. Mogućnost fenomenologije života jest upravo u tome što se taj život *izražava*. Heideggerova fenomenologija jest od početka »filozofijska hermeneutika«. *Hermes* je glasnik koji ljudima priopćuje, tumači, »volju bogova«. Tijekom povijesti filozofije hermeneutika postaje umijećem razumijevanja i tumačenja tekstova. Za Friedricha Schleiermachera ona je umijeće razumijevanja pisanih priopćenja. Po Heideggerovu mišljenju, to je sužavanje izvornoga pojma hermeneutike. On smatra da je stvarni život razumijevanje, bilo da mora samoga sebe razumjeti i izložiti, bilo da tumači ono što se događa u svijetu. Kao onaj koji pita, odgovara, razumije i osporava se, sam je život *hermeneutičan*. Trawny pita kako filozofija može doći do stvarnoga života, i odgovara: tako da problemima stvarnoga života daje »predmetnost« kakvu stvarni fenomeni inače nemaju. Filozofija čini žive

fenomene objektima koji to u izvršenju života nisu. Primjerice, postoji razlika između filozofijske obrade ljubavi ili smrti i života, u kojem nas ljubav i smrt pogađaju. Trawny upućuje na GA 60² Heideggerovih *Cjelokupnih djela (Fenomenologija religioznoga života)* i na GA 63³ (*Ontologija /Hermeneutika fakticiteta*). Za njega »neposredna životnost« povijesti ima prvenstvo pred opredmećenošću u znanosti. Nastaje napetost u odnosu između filozofije i znanosti. Slijedi pitanje: kako se filozofija odnosi spram etabliiranoga ideala znanstvenosti? I može li filozofija iz svoje vlastite tradicije izaći i dosegnuti stvarni život? Može li se povijest europskoga mišljenja podvrgnuti destrukciji? Hermeneutika se uvodi kao »posjed fenomenologijskoga filozofiranja« (GA 59⁴, 35). Riječ destrukcija potječe od latinske riječi *destruere*, što znači uništiti. No »fenomenologijska destrukcija« europske povijesti mišljenja nema namjeru uništiti tradicionalno znanstveno, odnosno filozofijsko mišljenje.

Druga tema ovoga dijela, *Prakršćanski fakticitet (stvarnost) života*, govori najprije o tome kako je Heidegger u zimskom semestru 1909/10. započeo svoj studij teologije u Freiburgu. Na važnost toga studija za svoje mišljenje upozorio je sam Heidegger: »Bez toga teologijskoga podrijetla ne bih nikada dospio na put mišljenja. Ali podrijetlo ostaje stalno budućnost« (GA 12⁵, 91). Fenomenologijsko-hermeneutičko istraživanje fakticiteta, stvarnosti života, vodi k fenomenu povijesti. S njim je povezan problem *vremenitosti* faktičnoga, stvarnoga života. Tu vremenitost Heidegger istražuje u pogledu na prakršćansku religioznost i kaže: »Stvarno životno iskustvo jest historijsko. Kršćanska religioznost živi vremenitost kao takvu« (GA 60⁶, 80). Cilj prakršćanske religioznosti jest spas (*Heil, soteria*) i život (*zoe*). Kršćanska je egzistencija svjesna da izvire iz Božje milosti. »Pritješnjenost« sadašnjosti »kršćanske egzistencije« odlučno određuje prisutnost Antikrista. S obzirom na antisemitizam *Crnih bilježnica*, Trawny pita: mogu li se već u ovim religijsko-fenomenologijskim razmišljanjima osjetiti antisemitski ili antižidovski utjecaji? Trawny polazi od Heideggerova opažanja da se za njegova istraživanja mora kao temelj uzeti jedino »grčki pra-

² *Phänomenologie des religiösen Lebens*. 1. Einleitung in die Phänomenologie der Religion (Wintersemester 1920/21), Hrsg.: M. Jung et T. Regehly; 2. Augustinus und der Neuplatonismus (Sommersemester 1921); 3. Die philosophischen Grundlagen der mittelalterlichen Mystik, Hrsg.: C. Strube, 1995, XIV, 352 S.

³ *Ontologie. Hermeneutik der Faktizität* (Sommersemester 1923), Hrsg.: K. Bröcker-Oltmanns, 1988, 2. Auflage 1995, XII, 116 S.

⁴ *Phänomenologie der Anschauung und des Ausdrucks. Theorie der philosophischen Begriffsbildung* (Sommersemester 1920), Hrsg.: C. Strube, 1993, VIII, 202 S.

⁵ *Unterwegs zur Sprache* (1950–1959), Hrsg.: F.-W. von Herrmann, 1985, 262 S.

⁶ *Phänomenologie des religiösen Lebens*. 1. Einleitung in die Phänomenologie der Religion (Wintersemester 1920/21), Hrsg.: M. Jung et T. Regehly; 2. Augustinus und der Neuplatonismus (Sommersemester 1921); 3. Die philosophischen Grundlagen der mittelalterlichen Mystik, Hrsg.: C. Strube, 1995, XIV, 352 S.

tekst« Biblije (GA 60⁷, 68). U tome Trawny vidi prešućivanje koliko su Pavlovi grčki tekstovi prožeti hebrejskim, iz čega zaključuje da Heidegger potiskuje značenje židovstva. Postavlja pitanje: bi li interpretacija Pavla došla pod sumnju kao antisemitska da nismo upoznali njegove kasnije izjave o Židovima? Izvodi opći zaključak da je Heideggerovo shvaćanje vremenitosti u njezinu punom značenju prije nadahnuo kršćanskim (židovsko mesijanskim) razumijevanjem vremena nego grčkim.

Počeci s Aristotelom i Platonom treća su tema ovoga dijela. U »grčko-kršćanskom tumačenju života« vidi povijesno podrijetlo naše stvarnosti, fakticiteta. Život se sada shvaća ontologijski, kao bitak, »život = tubitak«. U tom pomicanju pojma života k pitanju o bitku Trawny vidi odlučan korak u Heideggerovu mišljenju uopće. Na to ga je potaknula Aristotelova filozofija, koji svoju ontologiju razvija u predavanjima o naravi, odnosno *fizici* (*physis* = narav) i biću koje nadilazi narav, koje je iza fizike, naravnih stvari (*metá tà physiká*). Ono što filozofiju, po Aristotelu, razlikuje od ostalih znanosti jest to što ona pita o prvim uzrocima bića. Kao što kod Aristotela postoje tri vrste znanja (teoretsko, praktičko i poietičko), tako postoje i tri vrste biti: 1) one koje pripadaju živim bićima, koje su prolazne, 2) one koje pripadaju zvijezdama, koje su vječne, i 3) nepokretna bit božanskoga (*theion*). Taj je bog za Aristotela duh, odnosno mišljenje, um (*noûs*). Njegova bit je mišljenje koje misli samoga sebe (*nóesis nóeseos*). Bog je biće koje sve pokreće, a da sam nije pokrenut. Riječ je o prvom nepokrenutom pokretalu. Po Aristotelu, čovjekovo blaženstvo i sreća sastoje se u tom promatranju božanskoga. Tim shvaćanjem je, po Trawnyju, Aristotel dao smjer europskoj filozofiji, kao i kršćanskoj teologiji, a koji i danas određuje *etos, moral i patos*, zanos mnogih filozofa. Heidegger ga odbija. U središtu njegovih izlaganja Aristotelovih tekstova nalazi se *šesta knjiga Nikomahove etike* u kojoj govori o »dianoetičkim vrlinama«, onim vrlinama koje objašnjava grčka riječ *areté*, a koje vode mišljenje i spoznavanje. Među njima izdvaja dvije: *razboritost* (*phrónesis*) i *znanje* (*sophía*: mudrost). *Phrónesis*, razboritost, osigurava »brižljiv oprez« spram praktičnih važnosti svakodnevnoga života. Ona je vrsta znanja koja se može odrediti kao životna mudrost. To što Heidegger posebnu pozornost daje dianoetičkoj vrlini *phrónesis*, Trawny vidi u tome što početak njegova studija Aristotela koincidira s njegovim interesom za fenomen faktičnoga, stvaranoga života. U suprotnom smislu, ophodi se sa *sophía*. *Sophía*, znanje, svoje najviše ispunjenje nalazi u promatranju »ideje Božanskoga«. Umjesto praktične spoznaje, ona spoznaje najvišu teorijsku istinu. Ona je, po Aristotelu, *božansko*, koje ne biva pristupačno u temeljnom religioznom iskustvu, već »u ontologijskoj radikalizaciji ideje pokrećućega bića«. Heidegger vidi jasnu razliku između grčke ontologije i kršćanske propovijedi te odbija miješanje filozofijskih i kršćanskih pojmova. Njegova je namjera bila da u razlikovanju grčke filozofije i kršćanske religije nađe temelj za vlastito mišljenje. Tomu je trebao poslužiti ne samo

⁷ Ibid.

studij Aristotela već i Platona. O tom svjedoče marburška predavanja o dijalogu *Sofist* u zimskom semestru 1924/25. S pomoću Platona Heidegger želi spoznati izvorno određenje filozofije i filozofa koje u dijalogu *Sofist* objašnjava s pomoću razlike između sofista i filozofa. Središnja tema dijaloga je značenje bića. Heideggeru samom radi se o značenju bića koje udovoljava smislu bitka. Pitanje o smislu bitka (*Sinn von Sein*) temeljno je pitanje Heideggerova cjelokupnoga mišljenja. To pitanje Platon i Aristotel nisu postavili iz jednostavnoga razloga što im je ono bilo *samorazumljivo*. Ono ostaje netematizirana pozadina grčke, a time i europske filozofije. Heideggerova se filozofija razumije kao »naknadno tumačenje« te samorazumljivosti. U svakom slučaju, Heidegger je uputio na značenje grčkih početaka filozofije važnih za njezin kasniji razvoj. Ni Husserlova fenomenologija ni novokantovstvo Ernsta Cassirera nemaju poseban odnos prema grčkom početku filozofije. Nakon sveg propitivanja tradicije, za Heideggera ostaje neupitno to da filozofiranje uvijek pita o »bitku«.

Središnji dio knjige, mjereno brojem stranica, njezin je najopsežniji dio, a čine ga dva teksta: *Smisao bitka* i *Povijest bitka*. U njima Trawny tematizira neke od temeljnih pojmova Heideggerova mišljenja, što je očekivano i logično s obzirom na ambiciju kritičkoga uvođenja u Heideggerovo mišljenje općenito. U tekstu *Smisao bitka* raspravlja o temama: *Analitika »tubitka« ili egzistencija kao »bitak ka smrti«, Ontologijska razlika i Povijesnost tubitka. Analitika »tubitka« ili egzistencija kao »bitak ka smrti«* govori o značenju knjige *Bitak i vrijeme*, o njezinu golemom utjecaju ne samo na filozofe već i na šire intelektualne krugove – i to ne samo u Njemačkoj već i diljem Europe. Time Heidegger izlazi na veliku pozornicu filozofije. Svoj uspjeh ta knjiga zahvaljuje i karakterističnom stilu pisanja koji čitatelja isto toliko očarava koliko i plaši. Projekt *Bitka i vremena* naziva »fundamentalnom ontologijom« budući da pitanje o smislu bitka želi postaviti na temelj, fundament. Naziv fundament potječe od samoga Heideggera, koji vlastitu ontologiju u razgraničenju od tradicionalne naziva fundamentalnom. U pokušaju odgovora na pitanje o smislu bitka odabire biće (*Seiendes*) koje se može *brinuti* ne samo o sebi već i o bitku samom i koje se od ostalih bića razlikuje upravo po svom »razumijeću bitka«. Jedino čovjek može biti »tubitak« kao bitno *razumijevajući*, dok životinje nisu u stanju razumjeti bitak. U tekstu daje nijansiranu analizu »tubitka« u kontekstu filozofijske tradicije i u razgraničenju od iste, s posebnim naglaskom na novovjekovnom mišljenju, uže na Descartesovu, kod kojega je čovjek temelj bitka kao »subjekt«, kao ono biće koje se nalazi u osnovi svakoga drugoga bića, kao njihovo *mjerilo*. »Tubitak« promatra kao strukturu cjelinu. U svojoj cjelovitosti on je »bitak ka smrti« (*Sein zum Tode*). Čovjeka bitno karakterizira »bačenost« (*Geworfenheit*), zbog čega on ne može raspolagati svojim početkom. No ako sam početak nije u njegovoj moći, čovjek može kreirati ono što slijedi poslije njega, što ne znači da se potpuno može osloboditi »bačenosti«. Tubitak je *ekstatično* ustrajavanje u istini bitka. Razumijevanju bitka otpočетка pripada da tubitak živi s drugima. Briga (*Sorge*) je, kako slikovito kaže Trawny, *markantan* »na-

čin bitka«, tubitka. Trawny analizira sve pojmove koji su vezani za tubitak, no zadani opseg recenzije ne dopušta analizu sviju njih. Ovaj dio knjige završava s tekstom *Povijesnost tubitka*. Ono što je u *Bitku i vremenu* trebalo biti izvršeno jest prikazati svezu između tubitka i povijesti s obzirom na pitanje o smislu bitka. Kretanje tubitka, kao razvoj od onoga što je bio k onome što će biti, jest »događanje« koje Heidegger *ontologijski* razumije kao povijest, odnosno »povijesnost tubitka«. Bitna značajka tubitka jest konačnost: ako ju zanemaruje, tubitak se odnosi indiferentno spram povijesti. Putem te konačnosti kao bitka k smrti tubitak spoznaje samoga sebe.

Na početku dijela *Povijest bitka*, izdvojeno kao slogan, Trawny navodi Heideggera: »Kako se može znati, što je povijest, ako se ne zna, što je pjesništvo...« (GA 76⁸, 233). Teme ovoga dijela knjige su: *Hitler i »drugi početak«*, *Hölderlin i Nijemci«*, *K strukturi »zgode«*, *Umjetnost i sukob svijeta i zemlje*, *Nadvladavanje metafizike i Jezik kao »kuća bitka«*. Na početku teksta *Hitler i »drugi početak«* Trawny citira onu, za Heideggera kompromitirajuću misao iz sv. 94 *Cjelokupnih djela* koju ćemo navesti u cjelini: »Veliko je iskustvo i sreća da je vođa (Führer) probudio novu zbilju koja našem mišljenju daje pravi put i udarnu snagu« (GA 94⁹, 111). U 1930-ima Heidegger je nadahnut uvidima do kojih je došao ranije, posebno u *Bitku i vremenu*. To je ponajprije problem povijesnosti, no ne više samo kao »način bitka tubitka«, već kao »način bitka«, *bitka samog*. Riječ je o tom »da mišljenje 'povijesti bitka' u 'okretu' (*Kehre*) prenosi 'povijesnost' s 'tubitka' na 'bitak'« (str. 77), što će Heidegger kasnije izraziti na sljedeći način: »Od hermeneutike tu-bitka k mito-logiji zgode« (GA 73¹⁰, 2, I 277). Mito-logija znači u filozofiji povezanost logosa i mita. Mišljenje *Bitka i vremena* pita o »smislu bitka«, dok mišljenje »povijesti bitka« o »istini bitka« (*Wahrheit des Seyns*), o »zgodu« (*Ereignis*). U citiranoj misli o »vođi«, koji je probudio novu zbilju, Trawny vidi potvrdu Heideggerova pristajanja uz nacionalsocijalizam, u kojem vidi mogućnost prijelaza u drugi početak. Svojim mišljenjem Heidegger je spreman poduprijeti *historijsko* događanje, čime se ogrješuje o svoje shvaćanje *povijesti*. Filozofiju se mora dovršiti, a za njezino mjesto pripremiti posve drugu »metapolitiku«. Metapolitika, kakvu su razvili sami Nijemci, ima za predmet »povijesni narod«, Nijemce i samo njih. Središnji egzoterični, objavljeni tekst te metapolitike jest, po Trawnyju, Heideggerov rektorski govor *Samopotvrđivanje njemačkoga univerziteta* (*Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*), koji je održao 27. svibnja 1933. na Sveučilištu u Freiburgu. No rektorska služba brzo se pokazala kao »velika zabluda« (GA 94¹¹, str. 162). Posljedica je bila potpuno povlačenje iz tadašnje politike. To ne znači, ističe Trawny,

⁸ *Zur Metaphysik / Neuzeitlichen Wissenschaft / Technik*, Hrsg.: C. Strube

⁹ *Überlegungen II–VI, Schwarze Hefte 1931–1938*, Hrsg.: P. Trawny

¹⁰ *Zum Ereignis-Denken*, Hrsg.: P. Trawny

¹¹ *Überlegungen II–VI, Schwarze Hefte 1931–1938*, Hrsg.: P. Trawny

da je nestao i Heideggerov interes za nacionalsocijalizam, naprotiv: motivi Heideggerova povlačenja, smatra Trawny, jesu ambivalentni. Heidegger, po Trawnyju, najprije zauzima uobičajenu poziciju revolucionara kojem revolucija nije dovoljno radikalna. U tom smislu njegova označnica nacionalsocijalizma kao »barbarskoga principa« (GA 94¹², str. 194) nije obezvrjeđujuća: »'Opasnost' nije sam nacionalsocijalizam, već njegovo razvodnjavanje« (str. 82). No ipak ne vidi neposrednu vezu između Heideggerova mišljenja i nacionalsocijalizma. To podupire Heideggerovom mišlju iz sv. 95 *Cjelokupnih djela* da, parafrazirano, revolucija samo u biću bez mijene bitka ne može više stvoriti izvornu povijest već samo postojeću (usp. GA 95¹³, 18). Posredno su i Heidegger i nacionalsocijalizam tjeroali na odluku o biću i određenju Nijemaca i time sudbine Zapada. U samom nacionalsocijalizmu, po Trawnyju, Heidegger je vidio fenomen koji onemogućuje mijenu bitka: »Nacionalsocijalizam utjelovljuje upravo kao i boljševizam učinkive pobjede učinkivosti – goleme oblike dovršenja novoga vijeka« (GA 96¹⁴, 127). To je za posljedicu moralo imati odgađanje »mijene bitka«, odnosno drugoga početka. Ona je bila onemogućena propašću nacionalsocijalizma prije njegova dovršenja. Stoga Heidegger ističe »nužnost njegova potvrđivanja« (GA 95¹⁵, 408). Izostanak moralne osude rata i masovnoga ubojstva i njihovo afirmiranje sa stajališta povijesti bitka posljedica je, po Trawnyju, Heideggerova stava da se novi vijek mora do kraja izvršiti. Taj bi »kraj« trebao omogućiti »drugi početak«. Znak toga kraja Heidegger vidi upravo u Drugom svjetskom ratu. Svi akteri rata postali su robovi povijesti bitka. Ono što je uništeno, samo je biće: »Jer 'rat' nije nikada proizvođač niti gospodar bitka već samo uvijek bića« (GA 96¹⁶, 142).

S obzirom na ograničeni opseg recenzije, osvrnut ćemo se još samo na jedan tekst ovoga dijela: *Hölderlin i Nijemci*, na početku kojega Trawny navodi Heideggera: »Imam osjećaj da je potrebno još stotinu godina skrivenosti da se nasluti što čeka u Hölderlinovom pjesništvu« (GA 97¹⁷, 70). Naslov teksta citira predavanje koje je 1915. u Münchenu održao Norbert von Hellingrath, prvi nakladnik historijsko-kritičkoga izdanja cjelokupnoga djela Friedricha Hölderlina. Mjesto na kojem se objavila »vldavina bitka« jest Hölderlinovo pjesništvo koje je posjed Nijemaca. Tumačenjem Hölderlina, koje će trajati do kraja njegova života, Heidegger je, po Trawnyju, svom cjelokupnom mišljenju dao novu, problematičnu dimenziju. Hölderlin je za Heideggera važan na mnogim razinama. Ključnu ulogu on igra ponajprije u Heideggerovu

¹² Ibid.

¹³ *Überlegungen VII–XI, Schwarze Hefte 1938–1939*, Hrsg.: P. Trawny

¹⁴ *Überlegungen XII–XV, Schwarze Hefte 1939–1941*, Hrsg.: P. Trawny

¹⁵ *Überlegungen VII–XI, Schwarze Hefte 1938–1939*, Hrsg.: P. Trawny

¹⁶ *Überlegungen XII–XV, Schwarze Hefte 1939–1941*, Hrsg.: P. Trawny

¹⁷ *Anmerkungen I–V, Schwarze Hefte 1942–1948*, Hrsg.: P. Trawny

pitanju o biti jezika. »Pjesništvo je utemeljenje bitka riječima« (GA 4¹⁸, 41). Ono pret-
hodi jeziku, ono je prajezik (*Ursprache*). Stoga se iz biti jezika ne može spoznati ono
što je pjesništvo, već se iz pjesništva može razumjeti što je bit jezika: »Pjesništvo je ‘bit
jezika’« (str. 88). Hölderlin nije samo onaj pjesnik koji je to određenje pjesništva naj-
bolje poznao, već on pjesnički sačinjava samu bit pjesništva (usp. GA 4¹⁹, 34). U
Hölderlinovu pjesništvu događa se odluka o pjesništvu samom. Stoga ga je Heideg-
ger mogao nazvati *pjesnikom nad pjesnicima* koji je pokazao *tko* je »pjesnik«. Za njega
pjesništvo nije samo prajezik, već je »prajezik jednoga povijesnoga naroda« (GA 4²⁰,
43). Tom mišlju, ističe Trawny, Heidegger svoje tumačenje Hölderlina smješta u
okvir svoje »metapolitike povijesnoga naroda«. U jednom predavanju iz 1934., u vri-
jeme kada je držao predavanja o Hölderlinovim himnama *Germanija* i *Rajna*, Hei-
degger je zaneseno nazvao Hölderlina »najnjemačkim Nijemcem«: »Hölderlin je
pjesnik koji ‘stvara’ Nijemcima njihovu ‘povijest’, on je ‘utemeljitelj njemačkoga bit-
ka’« (GA 39²¹, 220). U svakom pogledu, Hölderlin opravdava posebnu ulogu Nijemca
u Europi. No sam je Heidegger, ističe Trawny, uočio da bi takav zahtjev, usmjeren
prema jednom pjesniku mogao biti problematičan. Na to upućuju već prva predava-
nja o Hölderlinu održana 1934/35. »Za ‘narod’ je bio i ostao ‘najnjemačkiji Nijemac’
bez sumnje Hitler« (str. 89). Upravo Hölderlinovo pjesništvo ima bitnu ulogu u pri-
povijedanju o povijesti bitka. Nadahnut Hölderlinom Heidegger posebnu ulogu u
europskoj povijesti pripisuje Grcima i Nijemcima. Dokaz za tu tvrdnju Trawny crpi
iz jednoga Heideggerova citata koji uzima iz prvoga Hölderlinova pisma, upućenoga
4. prosinca 1801. prijatelju Casimiru Ulrichu Böhlendorffu. Po Hölderlinu, Nijemci-
ma je svojstvena jasnoća prikaza, a Grcima vatra s neba. Zajednički su im živ odnos
i sudbina. Hölderlin je to mislio u smislu »umjetničkih pravila«, a Heidegger i neki
drugi učinili su od toga mit. Valja spomenuti da Heideggerovu interpretaciju Höl-
derlina teoretičari književnosti uglavnom odbijaju zato što se njegovo pjesništvo bit-
no koristi u Heideggerove svrhe, tj. u svrhu svodena cjelokupne problematike na pi-
tanje o bitku.

Posljednji dio knjige, *Bit tehnike*, tematizira sljedeće relacijske probleme: *Frie-
drich Nietzsche i Ernst Jünger*, »Činljivost« i »po-stav« te *Dolazak u »četverstvu«?*.
Osvrnut ćemo se samo na tekst *Friedrich Nietzsche i Ernst Jünger*. Trawny počinje s
konstatacijom da je s vremenom tehnika postala jednom od glavnih tema Heidegge-
rova mišljenja. Nietzsche i Jünger su mislioci koji su potaknuli Heideggerovo tuma-

¹⁸ *Erläuterungen zu Hölderlins Dichtung* (1936–1968), Hrsg.: F. W. von Herrmann, 1981, 2. Auflage 1996, 208 S.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ *Hölderlins Hymnen »Germanien« und »Der Rhein«* (Wintersemester 1934/35), Hrsg.: S. Ziegler, 1980, 2. Auflage 1989, 3. Auflage 1999, XII, 296 S.

čenje tehnike, prvotno kao »činljivosti«, a onda kao »postava«. To ne znači da fenomen tehnike Heidegger nije ranije uočio, već ga je studij Jüngerera uputio na epohalnu novost moderne tehnike. Za Jüngerera se u bitkama Prvoga svjetskoga rata vojnik dokazao kao tip potpune mobilizacije, a stroj kao izraz ljudske volje za vlašću nad materijom. Nakon Prvoga svjetskoga rata vojnika zamjenjuje *radnik*, kao tip novoga načina života. Život se ne shvaća kao mogućnost osobne sreće, već kao zadaća služnja »volji za moć« s ciljem organizacije svijeta u smislu »potpune mobilizacije«. Pritom radnik nije sociološka ili ekonomska pojava već metafizički lik. U djelu *Radnik (Arbeiter)* Jünger daje pregnantnu definiciju tehnike: »Tehnika je vrsta i način u kojem lik radnika mobilizira svijet« (podcrtao Trawny). Ta mobilizacija obuhvaća sva područja, do sporta i slobodnoga vremena, sve biva tumačeno kao rad. Po Trawnyju, Heidegger tu vidi utjecaj Nietzschea na Jüngerera. Postoji i drugi razlog zašto je Heidegger oko 1930. mislio da se može nadovezati na Jüngerovo shvaćanje rada. To je uputa na kolektivni subjekt, preciznije na Nijemce. Naime, u *Radniku* Jünger ističe da je uspon radnika istoznačan s novim usponom Njemačke. Tri-četiri godine kasnije Heidegger u *Crnim bilježnicama*, u vezi s Jüngerovim pojmom »potpune mobilizacije«, piše: »Tehnika nije pojmljena – ni metafizički – u istini ili neistini bitka, niti svladana time da se postavi kao potpuno određenje tubitka« (GA 94²², 356–357, podcrtao Trawny). Suočavanje s tehnikom može proizaći samo iz pitanja o bitku i njegovoj istini.

Knjigu zaključuju *Učinci*, koji govore o utjecajima Heideggerove filozofije na duhovnu klimu Europe i preko nje cijeloga svijeta koji su, po Trawnyju, nesagledivi. Uz to da je Heidegger najprevođeniji njemački filozof, Trawny tvrdi da je čak i aktualna francuska filozofija bez Heideggerova mišljenja nerazumljiva; nema duhovne znanosti na koju Heideggerovo mišljenje nije izvršilo neki utjecaj. Tomu još treba dodati velik broj učenika i učenica koji su i sami opet izvršili velik utjecaj. Heideggerov učenik Hans-Georg Gadamer u svojem glavnom djelu *Istina i metoda (Wahrheit und Methode)* iz 1960. nastavio je »fenomenologijsku hermeneutiku«, koju je Heidegger već u *Bitku i vremenu* predstavio kao jezgru svoje metode. Nadalje, utjecao je na Jacquesa Derrida i Emmanuela Lévinasa. Mogli bismo dalje navesti Hannah Arendt, Theodora Adorna i njegov kritički tekst o Heideggeru *Žargon autentičnosti (Jargon der Eigentlichkeit)* iz 1964. Marksističko-lenjinističku recepciju Heideggera predstavlja knjiga Georga Lukácsa *Razaranje uma: put iracionalizma od Schellinga do Hitlera*. Ne treba podcijeniti Heideggerov utjecaj na tekstove Petera Sloterdijka. Isto tako ne smije se zanemariti njegov utjecaj na pjesnikinje i pjesnike. Posebnu ulogu imao je u odnosu Paula Celana i Ingeborg Bachmann, koja je 1949. doktorirala na Heideggerovu mišljenju.

²² *Überlegungen II–VI, Schwarze Hefte 1931–1938*, Hrsg.: P. Trawny

Na jednom mjestu Trawny kaže da svako štivo mora čitatelju ne samo koristiti već biti i kreativni poticaj za vlastiti studij. Trawny je svojim *Uvodom* odgovorio objema zadaćama. Riječ je o vrsnom poznavatelju Heideggerova mišljenja koji se ne ustručava iznijeti i radikalnu kritiku, kada misli da je to potrebno. Njegov odnos prema Heideggeru podsjetio me na misao Oscara Wildea da svatko ubija ono što voli. Iako Trawny ne bi sebe odredio kao hajdegerijanca, teško se oteti dojmu da u cijelu stvar nije uključena i njegova osoba.

VESNA BATOVAŃA

